

S PhDr. Mirjam Moravcovou, DrSc. nad jejím balkanistickým dílem (u příležitosti jejich 90. narozenin)

Marek Jakoubek — Lenka J. Budilová¹

PhDr. Mirjam Moravcová, DrSc. se narodila 22. 3. 1931 v Turnově. V letech 1950–1955 studovala na Filosofické fakultě University Karlovy (dále UK) obor národopis a historie. Poté nastoupila do Slovanského ústavu Československé akademie věd (dále ČSAV). Po zrušení tohoto pracoviště následovala své kolegy do Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV, jenž se posléze transformoval v Ústav dějin východní Evropy ČSAV. Poté více než 20 let pracovala v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, kde vedla oddělení dělnictva. V roce 1991 se jí otevřela možnost zapojit se do budování Institutu základů vzdělanosti UK, předchůdce Fakulty humanitních studií UK. Na tomto pracovišti působí dodnes. Mirjam Moravcová se v průběhu své vědecké kariéry věnovala několika tématům. Byla odborníkem na etnografii Slovanů, věnovala se demografii slovanských etnik, koncipovala a realizovala výzkumy způsobu života dělnictva 19. a 20. století, zabývala se oděvem různých sociálních vrstev města. Od 80. let minulého století pak sílí její zájem o životní styl migrantů, zejména pak migrantů z Bulharska. Mezi významné počiny patří mimo jiné i organizace mezinárodní balkanistické konference *Balkánský expres*, na kterém se spolupodílí.

Kdy jste se — jako badatelka — dostala poprvé do kontaktu s Balkánem?

Začátek mé badatelské dráhy je spojen se Slovanským ústavem ČSAV. Na podzim roku 1954 jsem byla (ještě v době studia) přijata do oddělení „slovanských starožitností“ akademika Jana Eisnera. Stalo se tak díky doc. Drahomíře Stránské, žákyni antropodemografa Jovana Cvijiće a dlouholeté spolupracovnici Christa T. Vakarelského v oblasti „národopisného“ muzejnictví. K jejím celoživotním zájmům patřil slovanský Balkán. Mým úkolem ve Slovanském ústavu bylo aktualizovat na základě nových poznatků etnologie závěry Lubora Niederla o životě „starých Slovanů“, které formuloval v prvních dvou desetiletích 20. století. Hledání residuujících zaznamenaných v etnologické literatuře, která by mohla pomoci vysvětlit funkci předmětů nalezených při archeologických výzkumech z široké oblasti jihovýchodní Evropy, byla tedy mým prvním kontaktem s Balkánem. Kontaktem, který byl ohraničen zájmem o slovanská etnika

1 Ústav etnologie FF UK. Kontakt: marek.jakoubek@ff.cuni.cz; lenka.jakoubkovabudilova@ff.cuni.cz.

Tato práce vznikla za podpory projektu Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734 financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

tohoto prostoru. V té době, a ještě po celá padesátá a šedesátá léta jsem se deklarovala jako etnografka-slavistka. I poté, co byl Slovanský ústav v roce 1963 zrušen, a já přešla do Ústavu dějin evropských socialistických zemí (ÚDESZ ČSAV) a později Ústavu dějin východní Evropy (ÚDVE ČSAV), jsem neopustila problematiku slavistiky: změny doznala však moje badatelská orientace. Mým úkolem se stalo zmapovat rozmístění etnik a etnických skupin žijících na území Balkánu v dynamice jak kontinuity vývoje etnické skladby, tak „řízených“ národně-emancipačních zápasů 19. a 20. století. Problém mne oslovil, zaujal, i když spadal spíše do zájmu antropodemografie než klasické etnologie. V každém případě se na téměř deset let soustředil můj odborný zájem cíleně na Balkán a jeho obyvatelstvo.

Kde vidíte průniky etnologie a balkanistiky? V čem spočívá přínos etnologie ke studiu Balkánu?

Snad přesněji by otázka měla znít: jaký může být přínos českého etnologa/antropologa ke studiu Balkánu, ke studiu způsobu života, sociálních vztahů a kultury jeho obyvatelstva? Z mého pohledu badatele, který se zabýval otázkami spojenými s kulturním areálem Balkánu, má odpověď na takto položenou otázku tři tematické roviny a jim odpovídající metodologické přístupy. Prvou rovinou, a bezesporu rovinou významnou a zásadní, je studium balkánských národů a etnik *in situ*. Druhou rovinou je mapování vlivu a činnosti českých badatelů a cestovatelů při poznávání Balkánu a při jeho specifikaci jako kulturního a antropogeografického areálu. Rovinou třetí jsou otázky kulturní identity a procesu akulturace Čechů usazených na Balkáně a existence balkánských diaspor v České republice, otázky vzájemného kulturního kontaktu, střetu, distance, ovlivňování a kulturního prolínání.

Etnologové původem z českých zemí, pokud vezmeme v úvahu práce z epochy od vzniku vědecké etnologie na našem území (tedy od 90. let 19. století) do současnosti, problematiku Balkánu rozpracovali ve všech třech naznačených tematických rovinách. Zabývali se působením cestovatelů, vědců, kulturních pracovníků, kteří vstoupili do balkánského terénu. Soustředili se na výzkum různých fenoménů „lidové“ kultury a svébytných tradic života obyvatelstva Balkánu (např. zádruha). Pozornost zaměřili na české etnické kolonie, které na Balkáně vznikaly v minulosti a paralelně k tomu je zajímala otázka historických i novodobých balkánských diaspor v České republice. Je ovšem pravda, že volba tématu a řešeného problému etnologů nezávisela jen na osobním rozhodnutí. Odpovídala zpravidla také aktuální společenské poptávce a aktuálním možnostem, které dávala společenská situace v obou zemích. Proto i volba jedné ze tří „rovin“ etnologického studia Balkánu v Čechách má svou časovou dimenzi.

V době mého profesního života (od 50. let 20. stol. do současnosti) čeští etnologové svými aktivitami zasáhli do všech tří „rovin“. Příkladem zmiňuji práce Hany Hynkové o cestopisech, Heleny Bočkové o K. Jirečkovi, Václava Frolce o lidové architektuře, Jana Rychlíka o folklóru. Významným byl týmový výzkum českých diaspor v Chorvatsku (O. Skalníková, I. Heroldová, J. Markl, V. Scheufler, J. Vařeka, J. V. Scheybal, návratný výzkum J. Pospíšilová, M. Válka) a v Rumunsku (M. Secká, O. Skalníková, V. Scheufler, M. Jakoubek, Z. Nešpor). Pozornost etnologů se soustředila i na imigranty z balkánských zemí, kteří se usadili na Moravě a v Čechách (A. Navrátilová, I. Heroldová, A. Botu a další).

Nastartování intenzivní spolupráce bulharských a českých etnologů spadá do 80. let minulého století. Na jejím prohlubování se cíleně podílel Antonín Robek z pozice ředitele ÚEF ČSAV v Praze i z pozice profesora etnologie na FF UK. Jeho závažným počinem bylo získání materiálů z velkoplošného výzkumu, který v Bulharsku ve 30. letech minulého století provedla Helena Sýkorová. Žel tyto materiály, až na výjimky, nebyly v Praze dosud zpracovány. V 80. letech byl přijat do aspirantury v Ústavu pro folklór Bulharské akademie věd Jan Rychlík, dnes přední český balkanista, autor série monografií o historii a kultuře balkánských národů. Pobyt v Sofii nastartoval jeho vědeckou orientaci na Balkán. Týmové výzkumy v Pirinu, jichž se jako aspirant účastnil, daly podnět jeho zájmu o kulturní identity obyvatel balkánského regionu.

Na přelomu nového tisíciletí prostor Bulharska pro terénní výzkum českým etnologům otevřel Vladimír Penčev. Vytyčil otázku českých a slovenských diaspor v Bulharsku. Díky jeho iniciativě a podpoře mohli jeho žáci a následovníci z řad „mladé“ generace zahájit dlouhodobý výzkum v obci Vojvodovo, výzkum pozoruhodný rozsahem sledovaných problémů i hloubkou jejich zpracování. Lence Jakoubkové Budilové pak tento výzkum nasměroval cestu ke studiu rodiny a příbuzenství v jejich „balkánské“ specifitě. Do zorného úhlu pozornosti českého badatele se opět dostala srovnávací rovina kulturních jevů napříč balkánským prostorem. Pozornost českých etnologů pak dlouhodobě byla, a stále je, věnována imigrantům z Balkánu, kteří se usídlili v českých zemích: v minulosti i současnosti. Ve všech těchto souvislostech vidím přínos českých etnologů ke studiu Balkánu.

Tážete-li se na můj názor o možnostech přínosu českých etnologů ke studiu problematiky spojené s obyvatelstvem Balkánu, pak ho pro aktuální současnost vidím prioritně ve výzkumu vzájemných vztahů imigračních skupin, které se nově usazují v České republice a vytvářejí zde diasporu, skupiny, které se definují národně-politicky, etnicky, nábožensky, regionálním původem, sociálním postavením. V čase permanentních migračních pohybů, pohybů krátkodobých návratných i dlouhodobých s možností vyústění trvalého pobytu, je nezanedbatelné sledování kulturních osobitostí těchto imigrantů, jejich společenských projekcí a kontaktů s přijímací společností. Analýza společenských i kulturních dopadů vzájemného kontaktu je navíc vysoce politicky aktuální.

Z pozice českého etnologa, odchovance odkazu Lubora Niederla, postrádám srovnávací studie, které by ukázaly kulturní osobitosti tohoto teritoria. Bylo by jistě přínosem provádět komparativní analýzy, propojit nálezy badatelů zaměřených na Balkán a položit si otázky balkánské příznačnosti sledovaných jevů ve srovnání s nálezy v jiných regionech. Tyto komparace by se nemusely nutně věnovat jen analýze tradiční lidové kultury či z tradice vycházejících sociálních vztahů a jejich geneze. Spíše by se měly soustředit na současné sociální procesy, které probíhají pod vlivem globalizace a v různých regionech nabývají různé podoby.

Kdo byl v oblasti studia Balkánu Vaším učitelem, případně vzorem? Jací další balkanisté Vás inspirovali v průběhu Vaší kariéry?

Moji stěžejní učitelé etnologie, k jejichž odkazu se jako k základní inspiraci hlásím, byli prof. Karel Chotek a doc. Drahomíra Stránská. Oba se zabývali vedle studia způsobu života a kultury české a slovenské vesnice také „slovanským národopisem“.

Jejich odborný zájem o ostatní slovanské národy a etnika se ovšem zásadně různil. Karel Chotek sledoval kulturní charakteristiku a rozmístění slovanských národů v Evropě, Drahomíra Stránská hledala osobitost a svébytnost jejich lidové kultury ukotvenou v regionálním prostoru a determinovanou tímto prostorem. Svá různá pojetí oba etnologové propojili při koncipování projektu *Všeslovanského národopisného muzea v Praze*, který ve třetím desetiletí 20. století připravovali v mezinárodní „slovanské“ spolupráci. V dobové politické a společenské realitě 30. let 20. století to u obou mých učitelů byly slovanské národy a etnika Balkánu, k nimž obraceli především svou pozornost. Tuto orientaci předávali i svým žákům na počátku 50. let minulého století. Mne oslovili a inspirovali. Rozvinuli můj vztah a zájem, který jsem získala již díky svému otci, který již od svých studentských let byl stoupencem myšlenek českého neoslavismu.

Kteří další badatelé ovlivnili můj vědecký zájem o slovanskou problematiku, o způsob života a kulturu slovanských národů? V padesátých a šedesátých letech všichni čelní badatelé sdružení kolem Slovanského ústavu a po jeho zrušení (1963) i ÚDESZ a navazujícím ÚDVE, kam byli historici a byzantologové převedeni. Ve Slovanském ústavu můj zájem formovali profesori Jan Eisner, Milada Paulová, Antonín Dostál, Julius Dolanský, Karel Krejčí, Josef Kurz, Frank Wollman, docent Václav Žáček a všichni spolupracovníci tohoto ústavu, z nichž řada patřila k mým přátelům (byzantologové Bohumila Zástěrová, Milan Loos, literární historičky Milada Blažková, Milada Černá, historici Růžena Havránková, Jaroslav Valenta, Jaromír „Gebhard“ Mikulka i Černohorec Veselín Starčević, jazykovědci Zoe Hauptová, Emilie Bláhová a další). Vzpomínám na rozhovory u odpolední „poobědové“ kávy naplněné debatami o problémech, které jsme řešili. Kávy, vařené „rituálně“ v džezvě a podávané v miniaturních šálcích, „obřadu“, jehož jádrem byli „historici“ a k němuž se přidávali další. Pro začínajícího pracovníka byl Slovanský ústav vynikající školou vědecké slavistiky v jejím mezioborovém pojetí (jazykověda, literární historie, byzantologie, historie, etnologie) a pracovních specializacích (slovníky: staroslověnský slovník a překladové slovníky). Vytvářel prostředí protkané zájmem o vědu, humorem, historickými klepy a fámami, a zejména osobními vzpomínkami. A jak bujaré byly oslavy a večírky pořádané zejména při výročních narozeních čelných představitelů ústavu. Zde „slovanství“ vytvářelo kolorit i nosnou ideu, popěvek „mnoga leta živijo“ zněl jako symbolický chvalozpěv. Komunita historiků si svou soudržnost uchovala i v ÚDESZ a ÚDVE a přijala do svých řad nově přijatého aspiranta bulharistu Josefa Koláře. Inspirace od kolegů nepominula, i když úkoly se změnily.

Po mém přechodu do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v roce 1970 na několik let opět nová pracovní zadání mne odvedla od slavistických zájmů. Souznění jsem přesto zde nalézala u Hany Hynkové, nadšené bulharistky a posléze manželky Angela Spasova. Jeho jsem poznala až při dlouhodobé sebeobětující péči o vážně nemocnou Hanu, pro mne udivující zkušenost navždy spojená s mužem — Bulharem. Za tyto přesahy ve vzpomínkách na slavistiku se omlouvám. K mému životu etnologa však patří.

V ÚEF ČSAV jsem se ke slavistice navrátila až v druhé polovině 70. let 20. století. Tehdy ovšem se můj vědecký zájem obrátil již přímo na Bulhary a Bulharsko, přesněji na problémy Bulharů v českých zemích a na otázky na česko-bulharských

kulturních vztahů. Centrem mé pozornosti se staly osobitosti způsobu života bulharských profesních skupin, česko-bulharské dotyky a jejich dopady na kontaktující se skupiny. Podnět vyšel od Antonína Robka, který vědecké směřování ÚEF ČSAV v Praze začal orientovat také na problematiku česko-bulharských kontaktů. Stalo se tak zřejmě i z popudu a za přispění profesora Zdeňka Urbana. Dostala jsem zadání zpracovat působení bulharských zelinářů (zahradníků) v meziválečném Československu. Při řešení úkolu jsem poznala nejen význam bulharských pěstitelů zeleniny pro rozvoj intenzivního zelinářství v našich zemích. Poznala jsem i osobitost sezónního kolektivního života zelinářů v uzavřených bulharských zahradách. Seznámila jsem se s profesní skupinou Bulharů, charakteristickou svou odborností, cílevědomostí, houževnatostí, pracovitostí a nezměrnou skromností. V průběhu výzkumu jsem se setkala nejen se zahradníky, kteří v době výzkumu dosud působili v Čechách, ale i s jejich potomky, kteří v českých zemích zůstali, prošli vzestupnou sociální mobilitou a pracovali ve vysokoškolských profesích. Tito lidé svým vztahem k České republice a k Bulharsku mi ukázali, že Bulhar může přijmout českou kulturní identitu, aniž by jakkoli zpochybnil svou národní/etnickou identitu bulharskou.

Rozhodující vliv při mém vstupu do problematiky česko-bulharských vztahů měli prof. Zdeněk Urban a dr. Veličko Todorov, hlavní protagonisté nově formulovaného úkolu ÚEF ČSAV v Praze. Podíleli se na něm však i další bulharští badatelé — z mého tehdejšího pohledu mladí Vladimír Penčev a Katja Michajlova. I oni naplnili základní ideu a koncepci monografie *Bălgari po češkite zemi* (Sofija 1994). Přijali mne do týmu a modelovali můj vědecký přístup k problematice česko-bulharských vztahů.

Pokusila jsem se vyjmenovat stěžejní inspirátory mých vědeckých slavistických zájmů, mé orientace na problematiku Balkánu a česko-bulharských vztahů. Podněcujících kontaktů bylo však nesporně více. Náleží k nim kontakty iniciované Ladislavem Hladkým v rámci *Českého národního komitétu balkanistů* (od roku 2017 balkanistické sekce České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia). Patří k nim i spolupráce s mými bulharskými studenty, z nichž se stali moji věrní přátelé. Zmiňuji alespoň Borjanu Stanevu, Rumyanu Georgievu, Krasimiru Marholevu, a také Nikolaje Pavlova, i když ten již zmizel z mého zorného úhlu. Náleží k nim setkávání se souputníky mých terénních výzkumů a odborných zájmů. Pro mne nezapomenutelná zůstává činorodá, hrdá, nezdolná Bulharka Maria Manolova-Motejlová a samozřejmě všichni, kteří mi poskytli rady a rozhovory. Za všechny inspirace jsem vděčná, všech jsem si vždy vážila a využila je.

Soudě podle Vaší bibliografie se nejvíc Vašich prací z oblasti balkanologie pojí s Bulharskem. Co stojí za tímto Vaším badatelským příklonem k Bulharsku?

Tuto otázku jsem již zodpověděla. V rozvažování jak smysluplně uchopit studium bulharské problematiky jsem dospěla k závěru, že mám pouze dvě volby: buď studium otázek vzájemných vztahů, nebo studium způsobu života Bulharů v České republice. Zvolila jsem druhou alternativu. V 90. letech 20. stol. jsem se zabývala demografickou strukturou bulharské komunity v České republice. Na konci 90. let 20. stol. jsem se začala zajímat o aktuální nazírání Čechů na Bulhary a Bulharsko a o život a kulturní aktivity bulharských studentů a absolventů vysokých škol v Praze. V sou-

časnosti se orientuji na studium svátečnosti bulharské diaspory v České republice. Kladu si otázky podoby této svátečnosti jako kulturního typu ovlivněného různými prostředím. Sleduji její význam při udržování bulharské identity a také její úlohu ve společenském dialogu. Dialogu, který probíhá jak mezi různými skupinami v České republice žijících Bulharů, tak mezi příslušníky bulharské diaspory a kontaktními skupinami Čechů.

Změnil se nějak vztah Čechů k Bulharům po r. 1989?

Nedovedu zodpovědně posoudit. Tuto otázku jsem sice sledovala v 90. letech 20. a na počátku 21. století v ohlase na názorové změny v české společnosti, avšak návratný výzkum po vstupu Bulharska do Evropské unie jsem již neprováděla. Dvacet let jistě přineslo názorové posuny, nesporně pozitivní. Pokud jde o moje přátelské okolí a profesionální prostředí, tedy vztah k Bulharsku se nikdy nezměnil. Bulhaři byli vždy přátelé, vstřícní, ochotní pomoci — ať již žili v Čechách nebo v Bulharsku. Vždy jsme je vnímali v příkladné bezkonfliktnosti a obětavosti.

Jakými tématy jste se ve vztahu k Balkánu v průběhu let zabývala?

Témat zaměřených na Balkán, která jsem v rámci svých pracovních povinností sledovala, byla řada. Za závažné považuji následující: otázky národnostní struktury obyvatel Balkánu a její proměny v 19. a 20. století; otázky zájmu českých etnologů o Balkán a jeho etnika; otázky působení specifických profesních skupin původem z Balkánu v českých zemích v době meziválečné; otázky postoje Čechů k různým sociálním a profesním skupinám Balkánců; aktuální obrazy balkánských národů a etnik, které přijímalo české obyvatelstvo v 90. letech 20. století; a posléze otázky způsobu života a kultury Bulharů v Čechách (bydlení, svátečnost, konstrukce vlastní identity).

Tento „rozptyl“ se až do mého vstupu na Univerzitu Karlovu v roce 1992 vázal na pracovní příkazy a zadání institucí. Tehdy jsem změny témat vnímala jako zatěžující a zdržující. Ve výsledku jsem je vyhodnotila jako přínos. Daly mi mezioborový rozhled, naučily mě pracovat s různými druhy pramenů, zpřístupnily mi poznání metod práce historie, sociologie, demografie. Zkušenosti jsem zúročila poté, co se výzkumná témata stala mou volbou.

Poměrně výraznou část Vaší balkanistické bibliografie tvoří imagologické studie, tedy práce věnované „obrazu“ toho druhého (např. Moravcová — Svoboda — Šístek 2006; Moravcová 1992, 1994, 1996, 2008 ad.). Jaké je pozadí tohoto specifického přístupu, který byl u nás ve své době poměrně značně populární?

Zájem o „obrazy“ druhých byl reakcí na „nárazovou“ změnu etnické skladby obyvatelstva České republiky v 90. letech 20. století. Po celých předchozích čtyřicet let české obyvatelstvo žilo a bylo utvrzováno v přesvědčení, že české země (Čechy, Morava a Slezsko) jsou jeho výlučnou doménou. Přítomné Slováky Češi vnímali jako „bratry“, jako příslušníky druhého státotvorného národa Československa. Početné málo významné skupiny Němců, kteří po vysídlení v českých zemích zůstali, žily jako místně ohraničené enklávy. Stejně tak Poláci zůstali otázkou především Těšínska. Cizince, které státní administrativa přijala v rámci „bratrské“ pomoci (Řekové, Makedonci, Italové) nebo již přijaté zvyklosti (Bulhaři), pokud z českých zemí neode-

šli, čeští sousedé přijali a vnímali v kulturním koloritu jinakosti. Nenarušovali jejich představu českých zemí jako „vlasti“ jediného etnika. Tato zažitá představa byla naráz v 90. letech narušena spontánní imigrací cizinců, imigrací, které nebyly kladeny administrativní překážky. Přicházeli migranti nejrozličnějších etnických východisek, ekonomických záměrů, spekulativních cílů i osobnostního charakteru. České obyvatelstvo zažívalo „etnický“ šok. Názor na migranty si vytvářelo z nahodilých setkání, nárazových zkušeností kontaktu, ze zpráv médií, z šířících se fám. Úlohu hrály obavy z narušování „vlastního“ kulturního prostoru. Tuto situaci jistě sledovala řada společenskovědních odborníků. Zajímali jsme se o ni i na půdě Fakulty humanitních studií UK. Proto naše studium „obrazů“ druhých aktuálně vznikajících a tradovaných mezi českým obyvatelstvem. Dnes jsou naše tehdejší zjištění dokladem nejen situačně a časově vymezených názorových postojů, ale také důkazem, že společenské postoje jsou změnitelné v relativně krátké době, reagují sice na mediální sdělení, ale ve výsledku je modeluje prožitá zkušenost.

Na výzkumu etnických obrazů cizinců se podíleli i studenti FHS UK. Nešlo ovšem o klasický etnografický výzkum, nýbrž o dotazníkovou šetření. Byla prováděna osobním dotazováním u vybraných skupin českého obyvatelstva na základě dotazníků sestavených vždy s ohledem na národnost (státní příslušnost) zkoumaných cizinců a na cílovou skupinu dotazovaných. Výsledky těchto šetření byly prezentovány také v některých závěrečných pracích studentů. Část šetření však zůstala nezpracována a je „archivována“ ve skříních mého bytu.

Jaké projekty spojené s Balkánem jste iniciovala a realizovala?

Mým prvním projektem, vázaným na úkoly ve Slovanském ústavu, bylo zpracovávání průběžné **bibliografie etnologických prací** o způsobu života, sociálních vztazích a kultuře slovanských národů. „Zpravodajství ze slovanské etnografie“ bylo zpracováno za léta 1953–1961 (*Bibliografie Slovanské knihovny* 3, 1958, s. 149–230; *Vznik a počátky Slovanů*, III. Praha 1960, s. 383–480; IV. Praha 1963, s. 435–478; V. Praha 1964, s. 305–377).

Zrušením Slovanského ústavu tato moje aktivita zanikla. Sebekriticky přiznávám, že se mi přes nastartovanou iniciativu ani v průběhu vydávání této bibliografie nepodařilo zajistit spolupráci etnologů na projektu. Akademik Jiří Horák, ředitel ÚEF ČSAV v Praze, mě vykázal do příslušných mezí. Elegantně. I ve svém mládí jsem pochopila, že nejsem dobrý vyjednávač a že také ve vědě existuje společenská hierarchie.

Další projekty vztahující se k problematice Balkánu jsem již vždy připravovala ve spolupráci a dalšími badateli.

Publikace *Češi a jižní Slované* (1996) a *Česko — jihoslovanský dialog* (1996) jsem připravovala se Zdeňkem Urbanem.

Konference o Balkánu jsem vždy organizovala ve spolupráci se svými studenty a Danou Bittnerovou:

Konferenci *Pravda, láska a ti na „východě“* spolu s Davidem Svobodou a Františkem Šístkem (Praha, UK FHS 2006).

Cyklus konferencí *Balkánský expres*:

- *Lidé Bosny a Hercegoviny* spolu s D. Bittnerovou, Markétou Slavkovou, Ivanou Skenderijou (Praha, FHS 2014).
- *Balkánské cesty* spolu s D. Bittnerovou, Markétou Slavkovou, Ivanou Skenderijou (Praha, FHS 2015).
- *Hrdinové, šibalové, antagonisté* spolu s D. Bittnerovou, M. Slavkovou, I. Skenderijou (Praha, FHS 2017).
- *Neviditelní, přehlížení a zapomenutí* spolu s D. Bittnerovou, Fr. Šístkem, M. Slavkovou, I. Skenderijou (Praha, FHS 2019).

Je mezi balkánskými zeměmi/regiony nějaký, který jste si (jako člověk, ne jako badatel) oblíbila?

S ohledem na rodinná přátelství to byly země bývalé Jugoslávie, kde jsem ovšem navštívila především centra univerzit a to krátkodobě. Oslovil mě zejména Bělehrad a jeho Kalemegdan nad soutokem Sávy a Dunaje, příroda Černé hory a Dubrovnik. Prostředí a kolorit zemí bývalé Jugoslávie mi přibližovala vyprávění rodinných přátel (Slovinsko, Srbsko) a také manželky srbského důstojníka, který v roce 1938 v čase první mobilizace přijel jako dobrovolník do Československa. Marija, jejich dcera se stala mou první, nezapomenutelnou, stejně starou „jihoslovanskou kamarádkou“.

S Bulharskem jsem měla možnost seznámit se přímo. Nestalo se to však natolik, abych si vybuodovala hlubší vztah k jednomu místu. Během služebních cest na konferenci, univerzitní pracoviště a do knihoven jsem si oblíbila Sofii a její okolí (nezapomenutelné již pohledem z letadla). Zapůsobil na mne celkový kolorit města, pravoslavné chrámy (jmenovitě sv. Sofie a Alexandra Něvského). Ovlivnila mě také četná přátelství a velice plodná spolupráce, která provázela chvíle zde strávené. Oslovil mě klášter v Rile, Plovdiv svou tradiční městskou architekturou, dochovanými stopami historie a koloritem obchodní sítě. Přírodními krásami se mi vrylo do paměti zejména okolí Smoljanu jako krajina členitých hor a bujné zeleně.

V Bulharsku jsem zažila i kulturní šok. Byla jsem na studijním pobytu v Sofii spolu s Růženou Havránkovou a Josefem Kolářem. Pascha (pravoslavná velikonoční neděle) připadla toho roku na svátek Prvního máje. Růža a Pepík se rozhodli strávit sváteční dopoledne v luxusní restauraci, já vyrazila do chrámu Alexandra Něvského. Posvátnost obřadu, ale především chorály, přednesené nezapomenutelnými mužskými basy, připravily jedinečný prožitek a navodily pocit majestátnosti. V tomto rozpoložení jsem vykoučila z chrámu a setkala se s prvomájovým průvodem, který se rozcházel za břeškných zvuků Radeckého marše — pochodu, který si můj otec ironicky pobrukoval jako skeč při vzpomínce na „starou monarchii“. Nepředstavitelný kontrast. Úprkem jsem spěchala za kolegy. Ti mě poučili, že družina Christo Boteva cestovala na parníku Radecký, když šla osvobozovat Bulharsko. Zde lovní kapela opakovaně vyhrávala Radeckého marš. S touto písní vstoupila družina na bulharskou půdu. Další poznání. Těmuž kulturnímu jevu může být vložen různý, situačně podmíněný, symbolický význam. Etnolog se stále učí; za svou tehdejší neznalost se dodnes stydím.

Balkánem, se zabýváte již celé dekády. Zaznamenala jste ze strany studentů v průběhu let nějaké výrazné změny intenzity zájmu o tento region? Byly doby, kdy tento zájem opadal a naopak, kdy sílil?

Zájem studentů iniciují především učitelé. Přítomnost Zdeňka Urbana a Velička Todorovova ovlivnila zájem studentů IZV UK o Bulharsko v 90. letech 20. století. Od prvého desetiletí 20. století se iniciátorem stal jednoznačně Vladimír Penčev — a to nejen mezi studenty a doktorandy FHS UK, ale i studenty dalších fakult UK a českých univerzit v Brně, Pardubicích, Plzni. V současnosti pak českými učiteli podněcovateli zájmu o Balkán, s jejichž pracemi jsem se seznámila, jsou na katedrách etnologie a antropologie Helena Bočková, Jana Pospíšilová, Michal Pavlásek (Brno), Marek Jakoubek a Lenka Jakoubková Budilová (Praha), František Šístek (Praha), Miroslav Kouba (Pardubice), Přemysl Vinš (Praha).

Existují zajímavá balkanistická témata, která by se podle Vás měla studovat, ale zůstávají opomíjená?

I tento dotaz jsem již zodpověděla. Z dalších témat by mě zajímal současný vztah balkánských národů a etnik k vlastní etnické, národní a státní identitě, vztah viděný a hodnocený i v souvislostech dosažené úrovně vzdělání, deklarovaného sociálního statusu, příslušnosti k sociálním vrstvám a profesním skupinám.

*

**VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE PRACÍ O BALKÁNU
A JIHOVÝCHODNÍ EVROPĚ PHDR. MIRJAM MORAVCOVÉ, DRSC.²**

Monografie, sborníky

Moravcová, Mirjam — Zdeněk Urban (eds.) 1996. Češi a jižní Slované (ediční řada „Lidé města“, svazek 7), Praha: IZV UK.

Moravcová, Mirjam — Zdeněk Urban (eds.) 1996. Česko — jihoslovanský dialog (ediční řada „Lidé města“, svazek 10), Praha: IZV UK.

2 Při kompilaci bibliografie byly (vedle neocenitelné pomoci a podkladů, poskytnutých PhDr. Danou Bittnerovou, CSc.) použity následující práce:

Navrátilová, Alexandra. 2016. Přátelská zdravice Mirjam Moravcové. *Národopisná Revue* 1: 72–73.

Štěpánová, Irena. 2011. Jubileum Mirjam Moravcové. *Národopisný věstník — Bulletin d'ethnologie* 70 (2): 65–77.

Švecová, Soňa. 1991. Okružle výročí PhDr. Mirjam Moravcovej, DrSc. *Český lid* 78 (2): 137–138.

Turková, Miloslava. 2001. Životní jubileum Mirjam Moravcové. *Český lid* 88 (2): 181–186.

Turková, Miloslava — Dana Bittnerová. 2021. Významné životní jubileum Mirjam Moravcové. *Národopisný věstník — Bulletin d'ethnologie* 80 (1): 113–117.

Novotná, Hedvika. 2021. K devadesátým narozeninám PhDr. Mirjam Moravcové, DrSc., *Lidé města* 23 (1): 123–128.

- Moravcová, Mirjam (ed.). 2000. *Antropologie dialogu. Souznění a nedorozumění mezi Čechy a Bulhary*. Praha: Sofis, 168 s.
- Moravcová, Mirjam — David Svoboda — František Šístek (eds.). 2006. *Pravda, láska a ti na "Východě"*. Obrazy středoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti, Praha: FHS UK, 240s.
- Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.). 2009. *Etnické komunity — Elity, instituce, stát*. Praha: FHS UK, 360s.
- Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.) 2012. *Diverzita etnických menšin. Prostorová dislokace a kultura bydlení*. Praha, FHS UK, 442 s.
- Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.) 2014. *Etnické komunity — Lidé Bosny a Hercegoviny*. Praha: FHS UK, 270 s.
- Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.) 2015. *Etnické komunity — Balkánské cesty I*. Praha: FHS UK, 292 s.
- Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.) 2015. *Etnické komunity — Balkánské cesty II*. Praha: FHS UK, 292 s.
- Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.) 2017. *Etnické komunity — Hrdinové, šibalové, antagonisté. Jihovýchodní Evropa v interdisciplinární perspektivě*. Praha: FHS UK, 292 s.
- Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.) 2019. *Etnické komunity — Neviditelní, zapomenutí, přehlížení*. Praha: FHS UK, 450s.
- Moravcová, Mirjam. 2021. *Ethnic Diaspora Festivities in the Czech Republic: Cultural traditions between isolation, integration and hybridization*. Prague, FHS, 110 s. [v tisku].

*

Побратим (Мириям Моравцова — Зданек Урбан — Величко Светославов [Тодоров] — Владимир Пенчев — Катя Михайлова) (съст.). 1994. *Българи по чешките земи*. София: св. Климент Охридски, 349 с.

Kapitoly v knihách, časopisecké studie

- Stará, Mirjam. 1956. K otázce vzniku oracího náradí „sochy“. *Národopisný věstník československý* 33, s. 278–299.
- Stará, Mirjam. 1958. Zpravodajství ze slovanské etnografie za léta 1953–1954. *Bibliografie Slovanské knihovny* 3, seš. 1–2, s. 149–230.
- Stará, Mirjam. 1958. Nové příspěvky k otázkám staroslovanských oradel z hlediska Niederlových „Slovanských starožitností“. *Vznik a počátky Slovanů II*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 317–369.
- Stará, Mirjam. 1959. Soudobé způsoby studia slovanských oradel. *Československá etnografie* 7, s. 206–215.
- Stará, Mirjam. 1960. Zpravodajství ze slovanské etnografie za léta 1955–1956. *Vznik a počátky Slovanů, III*. Praha: Nakladatelství ČSAV, s. 383–480.
- Stará, Mirjam. 1963. Zpravodajství ze slovanské etnografie za léta 1957–1958. *Vznik a počátky Slovanů, IV*. Praha: Nakladatelství ČSAV, str. 433–478.

- Stará, Mirjam. 1964. Zpravodajství ze slovanské etnografie za léta 1959–1961. Doplněk Zpravodajství slovanských starožitností. Vznik a počátky Slovanů, V. Praha: Nakladatelství ČSAV, s. 305–377.
- Stará, Mirjam. 1966. Zur Problematik der slawischen Textilfunde aus dem 9. – 14. Jahrhundert. In: Vznik a počátky Slovanů VI. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 247–293.
- Stará-Moravcová, Mirjam. 1966. Lněné a konopné tkaniny u západních a východních Slovanů v době raně historické. Český lid 53, s. 71–84.
- Moravcová, Mirjam. 1969. Změny národnostní struktury států střední a jihovýchodní Evropy ve válce a v poválečných letech 1945 – 1948. Slovanský přehled 55 (5), s. 361 – 370.
- Stará-Moravcová. 1970. Tools for Processing Spinning Fibers among Western and Eastern Slavs in the Early Historical Period. Ethnologia Slavica 2, s. 83 – 100.
- Moravcová, Mirjam. 1972. Hesla „Auerhan, Jan“ (s. 27–28, se Z. Šimečkem); „Bogatyrev. Petr Grigorjevič“ (s. 55–57); „Fetter, Vojtěch“ (s. 112–113); „Frolec, Václav“ (s. 126); „Hynková, Hana“ (s. 179–180); „Chotek, Karel“ (s. 183–184); „Jech, Jaromír“ (s. 195–196); „Jeřábek, Richard“ (s. 199); „Král, Jiří“ (s. 248–250); „Krolmus, Václav“ (s. 261); „Malý, Jiří“ (s. 298–299); „Markl, Jaroslav“ (s. 301–302); „Matiegka Jindřich“ (s. 311–312); „Melniková-Papoušková, Naděžda“ (s. 314–315); „Pražák, Vilém“ (s. 398–399); „Stránská, Drahomíra“ (s. 437–438); „Suk, Vojtěch“ (s. 439); „Zíbrt, Čeněk“ (s. 523–525). In: Kudělka, Milan – Zdeněk Šimeček a kol. Česko-slovenské práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760. Bbiograficko-bibliografický slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství (SPN).
- Moravcová, Mirjam. 1990. Počátky působení bulharských zahradníků v českých zemích. Les Études balkaniques tchécoslovaques 8, s. 111 – 153
- Moravcová, Mirjam. 1990. Počátky znalosti Bulharska v pražské dělnické společnosti. Práce z dějin slavistiky, sv. 14, s. 147–164.
- Moravcová, Mirjam. 1990. Bosňáci a prodavači „sladkišů“. K otázce vztahu Čechů k pouličním obchodníkům ze slovnaského jihu. Český lid 77, s. 104 – 107.
- Moravcová, Mirjam. 1992. Obraz „Bosňáka“ v české společnosti. Polarita postoje k jinotnické socioprofesionální skupině. Lidé města 1 (Pražané jiní – druzí – cizí), s. 87–101.
- Moravcová, Mirjam. 1992. Česká etnografie Bulharska po roce 1945. Práce z dějin slavistiky, sv. 15., s. 183–207.
- Moravcová, Mirjam. 1994. Obraz Bulhara v pohledu současné české společnosti. Les Études balkaniques tcheques 9, s. 103–110.
- Moravcová, Mirjam. 1996. Bratr, přítel, cizinec. Pohled českých studentů na jižní Slovany. Lidé města 7 (Češi a jižní Slované), s. 27–57.
- Moravcová, Mirjam. 1996. Etnický obraz jihoslovanských národů. Konstrukce, dohad, pozice. Lidé města 10 (Česko – jihoslovanský dialog), s. 106–161.
- Moravcová, Mirjam. 1996. Vize Jihoslavana. Reflexe kulturní blízkosti a identity. In: Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin. Brno: Ústav pro etnografi a folkloristiku Akademie věd České republiky, s. 39–43.
- Moravcová, Mirjam. 1997. Bulhaři v České republice ve světle celostátního sčítání lidu 1991 (Charakteristika etnické skupiny). Práce z dějin slavistiky, sv. 18, s. 13–18.

- Moravcová, Mirjam. 1997. Bulharská inspirace české každodennosti. Symbol češství, slovanství nebo evropanství? In: Алманах Бохемия <97, I. София: Бохемия клуб, с. 21–29.
- Moravcová, Mirjam. 1998. Bulhaři v pohledu současné české mládeže. In: Чехи в България и Българи в Чехия. Шумен: Университетско издателство Епископ Константин Преславский, с. 10–28.
- Moravcová, Mirjam — Miroslava Turková. 1999. Víme, co je to balkanizace? Amatérské výklady historicky vzniklého termínu. In: Komunita a komunikace. Praha: Sofis, s. 13–70.
- Moravcová, Mirjam — Dana Bittnerová. 2005. Bulharští vysokoškoláci v Praze. Konstrukce identity příslušníka menšinové komunity. In: Dana Bittnerová — Mirjam Moravcová (eds.). Kdo jsem a kam patřím. Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky. Praha: Sofis — Pastelka, s. 264–296.
- Moravcová, Mirjam. 2005. Konstrukce identity Bulhara — cizince v českém velkoměstě. Skupina vysokoškoláků a Praze. In: Eva Krekovičová — Vladimír Penčev (eds.) Bulhari na Slovensku. Etnokultúrne charakteristiky a súvislosti. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV, s. 164–173.
- Moravcová, Mirjam — Miroslava Turková. 2006. Proměny reflexe balkánského prostoru ve vizích vysokoškolských studentů na přelomu 20. a 21. století. In: Moravcová, Mirjam — David Svoboda — František Šístek (eds.). 2006. Pravda, láska a ti na “Východě”. Obrazy střeoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti, Praha: FHS UK, s. 220–239.
- Moravcová, Mirjam. 2008. Vztah české inteligence k Bulharsku a k Bulharům. Proměna etnického obrazu. In: Marcel Černý — Dobromir Grigorov (eds.). Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození — Полята на чешката интелигенция в обществения живот на следосвобожденска България. Praha: Velvyslanectví Bulharské republiky v České republice, s. 119–127.
- Moravcová, Mirjam. 2009. Paměť jako forma sebereflexe bulharských seniorů v Praze (vzpomínky na roky 1946–1949. In: Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.). Etnické komunity — Elity, instituce, stát. Praha: FHS UK, s. 155–176.
- Moravcová, Mirjam. 2012. Vzpomínky bulharských imigrantů na hledání místa a pojetí vlastního bydlení: léta 1946–1990. In: Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.). Diverzita etnických menšin Prostorová dislokace a kultura bydlení. Praha: FHS UK, s. 275–312.
- Moravcová, Mirjam. 2012. Kolektivní příběhy bulharských zelinářů In: Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.). Diverzita etnických menšin Prostorová dislokace a kultura bydlení. Praha: FHS UK s. 249–274.
- Moravcová, Mirjam. 2012. Prostorové rozmístění občanů Bulharska na území Prahy: situace 2010. In: Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.). Diverzita etnických menšin Prostorová dislokace a kultura bydlení. Praha: FHS UK, s. 313–322.
- Moravcová, Mirjam. 2014. „Bosňáci“ v reflexi české společnosti 30. let 20. století. In: Dana Bittnerová — Mirjam Moravcová (eds.) Etnické komunity — Lidé Bosny a Hercegoviny. Praha: FHS UK, s. 173–187.

- Moravcová, Mirjam. 2015. Slavnost jako výraz menšinové identity: Cyrilometodějská slavnost Bulharů v Mikulčicích. In: Dana Bittnerová — Mirjam Moravcová (eds.). *Etnické komunity — Balkánské cesty II*. Praha: FHS UK, s. 149–194.
- Moravcová, Mirjam. 2017. Vladimír Penčev — antropolog: iniciátor studia českých menšin v Bulharsku, organizátor týmových výzkumů Bulharů v zahraničí, učitel českých bulharistů — etnologů a antropologů. *Homo Bohemicus* 1, s. 17–21.
- Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová. 2017. Hrdinové, šibalové, antagonisté Balkánu. In: Bittnerová, Dana — Mirjam Moravcová (eds.) 2017. *Etnické komunity — Hrdinové, šibalové, antagonisté. Jihovýchodní Evropa v interdisciplinární perspektivě*. Praha: FHS UK, s. 9–15.
- Moravcová, Mirjam. 2019. Dvě cyrilometodějské tradice: konstrukce bulharské a české společnosti. In: Soukupová, Blanka — Godula-Weclawowicz, Róza — Karpińska, Grazyna Ewa. *Národy, města, lidé, slavnosti (Urbánní studie 13)*. Praha: FHS UK, s. 17–26.
- Moravcová, Mirjam — Krasimira Marholeva. 2019. Bulharský sraz v Mikulčicích: zrození tradice nové cyrilometodějské slavnosti Bulharů v České republice. In: Soukupová, Blanka — Godula-Weclawowicz, Róza — Karpińska, Grazyna Ewa. *Národy, města, lidé, slavnosti (Urbánní studie 13)*. Praha: FHS UK, s. 177–190.
- Moravcová, Mirjam. 2019. Neviditelní a zviditelňování Češi: Manipulace s přítomností „druhých“ na manifestních srazech Bulharů. In: Dana Bittnerová — Mirjam Moravcová (eds.) *Etnické komunity — Neviditelní, zapomenutí, přehlížení*. Praha: FHS UK, s. 257–283.
- Moravcová, Mirjam. 2021. Bulharský sraz v jihomoravských Mikulčicích: inspirace pro české aktivity. *Homo Bohemicus* [v tisku].

*

- Моравцова, Мирям. 1992. Образът на българина през погледа на съвременните чехи. *Свободна книга*, роч. 3, ч. 9–12, с. 11–16.
- Моравцова, Мирям. 1994. Пробивът на българските градинари. В: Побратим (Мирям Моравцова — Зденек Урбан — Величко Светославов [Тодоров] — Владимир Пенчев — Катя Михайлова) (съст.). 1994. *Българи по чешките земи*. София: св. Климент Охридски, с. 61–75.
- Моравцова, Мирям — Величко Светославов [Тодоров]. 1994. Среци-несреци или Немили-недраги. В: Побратим (Мирям Моравцова — Зденек Урбан — Величко Светославов [Тодоров] — Владимир Пенчев — Катя Михайлова) (съст.). 1994. *Българи по чешките земи*. София: св. Климент Охридски, с. 77–88.
- Моравцова, Мирям. 1994. Българите днес. В: Побратим (Мирям Моравцова — Зденек Урбан — Величко Светославов [Тодоров] — Владимир Пенчев — Катя Михайлова) (съст.). 1994. *Българи по чешките земи*. София: св. Климент Охридски, с. 89–102.

Rozhovory

Георгиева, Румяна 2008. Българите се адаптират, като запазват своята национална идентичност (интервю със Мириам Моравцова). *Списание „Българи“* 6, с. 14–15.

Pavlásková, Marie. 2016. Mirjam Moravcová: Když pracujete s menšinou, vždycky si k ní vytvoříte vztah; dostupné na: <https://fhs.cuni.cz/FHS-1489.html>.